

<https://doi.org/10.26565/2226-0994-2025-73-17>

УДК: 111:81

Леся Близнюк, Іван Толстов, Віктор Чернишов

ФЕНОМЕН МОВИ В ОНТОЛОГІЧНОМУ, ГНОСЕОЛОГІЧНОМУ ТА АКСІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТАХ

Стаття присвячена комплексному філософському аналізу феномену мови як багатовимірного явища, що включає онтологічні, гносеологічні й аксіологічні аспекти, тісно пов'язані з конституцією людського буття, соціальної реальності та культурної ідентичності. Мова постає не лише як інструмент комунікації. Вона є фундаментальним елементом існування, що формує межі пізнання, мислення, сприйняття світу й соціальної взаємодії. У статті простежено еволюцію філософського осмислення мови: від античних роздумів Платона та Арістотеля про природу імен, значення слів і зв'язок мови з мисленням, через середньовічні суперечки реалізму й номіналізму щодо універсалій, до «лінгвістичного повороту» XX століття, коли мова стала центральним об'єктом філософського аналізу. Особливу увагу приділено сучасним міждисциплінарним підходам, зокрема когнітивній лінгвістиці й аналізу взаємозв'язку людської мови і штучного інтелекту, що підкреслює унікальність людської мовної діяльності й онтологічну значущість граматичних категорій, таких як особа, час і відношення. Досліджено внесок українських учених, які розглядають мову як провідник між онтологією й гносеологією, акцентуючи на її аксіологічному вимірі, що реалізується у носінні культурних цінностей, механізмі соціалізації та формуванні колективної та індивідуальної ідентичності. Онтологічний аспект аналізується через теорії значення, гносеологічний – через дихотомію «мова / мовлення» й гіпотезу лінгвістичної відносності, а аксіологічний – через демонстрацію ролі мови у збереженні, передаванні, трансляції та розвитку культурних, моральних і соціальних норм. Висновок полягає в тому, що мова постає як універсальний семіотичний простір, у якому нерозривно поєднуються буття, пізнання й цінності, а синтез трьох аспектів дає змогу глибше усвідомити сутність людини, її когнітивну, комунікативну, культураносну й соціальну діяльність, відкриваючи перспективи для подальших міждисциплінарних досліджень.

Ключові слова: *філософія мови, феномен мови, онтологія мови, гносеологія мови, аксіологія мови.*

Мова протягом століть залишається одним із найважливіших об'єктів філософської рефлексії, що зумовлено її центральною роллю в пізнанні, спілкуванні й конструюванні соціальної реальності. У сучасному науковому дискурсі не викликає сумніву тісний зв'язок мови зі свідомістю, культурою та соціальними практиками, що робить її ключовим елементом у розумінні людського буття. У філософських і наукових контекстах найвніше уявлення про мову як нейтральний інструмент опису світу поступилося твердженням, згідно з якими мова постає як фундаментальний феномен, що конститує людський досвід, соціальну реальність і культурну ідентичність.

Водночас, попри значний масив досліджень, проблема природи мови не втрачає своєї актуальності. Сучасні виклики, пов'язані з інтенсифікацією міжкультурної комунікації, цифровізацією й розвитком штучного інтелекту, актуалізують потребу подальшого філософського осмислення мови як багатовимірного явища. Усе це наново піднімає філософське питання щодо онтологічного, гносеологічного й аксіологічного аспектів мови, їх взаємопов'язаності та взаємообумовленості.

Теоретичною основою дослідження виступають як класичні філософські праці (Платона, Арістотеля, Томи Аквінського, Ансельма Кентерберійського, П. Абеляра, В. Оккама, Ф. Бекона, Дж. Локка, Г. Ляйбніца, В. фон Гумбольдта, Ф. де Соссюра, Г. Фреге, Л. Вітгенштайна, М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера, Е. Спіра, Б.Л. Уорфа, Дж. Остіна, Н. Хомського, Дж. Серла, Ж. Дерріди, М. Фуко та ін.), так і роботи сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідників (Л. Близнюк, В. Богущького, М. Вілчко, Дж. Ву, В. Гінцена,

© Близнюк Л. М., Толстов І. В., Чернишов В. В., 2025.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

І. Качур, Т. Мартіна, О. Мельничук, М. Москаленко, О. Просяник, І. Толстова, А. Чена, В. Чернишова та ін.).

Об'єктом дослідження є мова як філософський феномен у її історичному й сучасному осмисленні.

Предметом дослідження є онтологічні, гносеологічні й аксіологічні аспекти феномену мови та їхній взаємозв'язок.

Метою дослідження є філософський аналіз мови як багатовимірної основи людського буття.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання таких завдань:

- проаналізувати історико-філософські підходи до осмислення природи мови;
- розкрити онтологічний аспект мови через проблему значення;
- охарактеризувати гносеологічний вимір мови у зв'язку з пізнанням і мисленням;
- виявити аксіологічний потенціал мови як носія культурних і соціальних цінностей.

Актуалізуючи проблему, маємо наголосити: «Перша чверть ХХІ століття позначена глибокими трансформаціями глобальних суспільств – політичними, культурними та моральними. Ці процеси супроводжувані кризою спільних ціннісних орієнтирів, ерозією авторитетів і фрагментацією публічних дискурсів. У такому контексті мова стає не просто каналом комунікації, а потужним інструментом конструювання реальності, що безпосередньо впливає на механізми легітимації влади, формування соціальних уявлень і моральних норм» [Чернишов, Толстов, 2025, с. 109-110]. Питання природи мови досить активно порушують сучасна структурна й прикладна лінгвістика, філософія, соціолінгвістика. У дослідженнях зарубіжних і вітчизняних науковців цих галузей зроблено акцент на ролі мови як форми існування свідомості. Мова розглядається не лише як засіб комунікації, але й як апіорна структура, що конституює людський досвід і пізнання. Підкреслюється її зв'язок із психічними процесами (пам'яттю, мисленням) і внутрішнім мовленням як інструментом рефлексії. Тобто, можна стверджувати, що філософська проблема природи мови давно набула міждисциплінарного характеру і, так чи так, є предметом філософсько-наукової цікавості не тільки філософів, а й істориків, лінгвістів, філологів, соціологів, політологів тощо.

Проте історія цього загального зацікавлення мовою, коріння якого сягає античності, має сутнісно філософський характер. Уже давньогрецькі філософи, такі як Платон і Арістотель, розглядали питання про відношення мови до дійсності, про походження назв і природу мовного знака. Зокрема, Платон у діалозі «Кратил» піднімає питання щодо того чи має мова природний або, навпаки, конвенційний характер [Plato, 1578, 384 c-d]. Арістотель взагалі зробив мову центральною темою свого «Органону», наполягаючи на центральності зв'язку мови й мислення та стверджуючи думку, що мова має бути підпорядкована універсальним законам мислення й сутнісного буття як такого [Aristoteles, 1831, 1-184]. За Арістотелем, стихія мови має бути впорядкована мисленням – мова виступає матерією, яка має бути оформлена мисленням, де «звуки голосу є знаками станів душі, а написані знаки – знаками звуків голосу. Стани ж душі, знаками яких вони є безпосередньо, однакові в усіх» [Aristoteles, 1831, 16 a 3-8].

У середньовічній філософії активізувалися дискусії щодо статусу універсальї (загальних понять і мови як засобу їх вираження), які знайшли свій вираз у протистоянні реалізму й номіналізму. Реалісти стверджували принциповий есенціалізм, а отже й онтологічну вкоріненість мови – на їх думку, істинність мовних висловлювань має кореспондентний характер, тобто залежить від відповідності між мовою, мисленням і буттям [Thomas Aquinas, 1889, ST, I, q. 85, a. 2]. Натомість номіналісти підкреслювали утилітарний і конвенційний характер мови [Ockham, 1974, I, 1-3; Ockham, 1980, Quodlib. VII, q. 1].

Важливий внесок у розвиток філософського розуміння мови також зробили мислителі Нового часу. У своїй книзі «Новий Органон», класифікуючи помилки (або забобони), яких люди припускаються у пізнанні, Френсіс Бекон звернув увагу на «ідоли площі» – помилки, пов'язані з неправильним вживанням слів [Bacon, 2000, p. 252]. Джон

Локк розглядав мову як знакову систему, що виражає ідеї у слові: «... слова постають знаками ідей мовця, і ніхто не в змозі безпосередньо вживати їх як знаки для чогось іншого, крім власних ідей» [Локк, 2002, с. 12]. Готфрид Ляйбніц мріяв про створення універсальної символічної мови, яка б дозволила вирішувати суперечки шляхом обчислення [Leibniz, 1978; Leibniz, 1999, S. 27-104]. А у XIX столітті Вільгельм фон Гумбольдт розвинув ідею, що мова є не продуктом діяльності (Ergon), а самою діяльністю (Energeia). Вона постає як безперервна «робота духу», спрямована на те, щоб перетворювати артикульований звук на засіб вираження думки. Спираючись на порівняльний аналіз багатьох мов, він дійшов висновку, що мови відрізняються не лише як різні засоби передачі універсальної людської свідомості, а й як своєрідні способи бачення світу [Humboldt, 1907, 46-47].

Упродовж XX і початку XXI століть питання про природу мови посіло чільне місце в лінгвістичній і філософській думці. Саме завдяки взаємодії цих двох галузей сформувався окремий напрям досліджень – філософія мови. Її розвиток був зумовлений потребою у точному формулюванні висловлювань, які відображають процес пізнання світу. Отже, філософія мови стала невід'ємною складовою більшості сучасних філософських і лінгвістичних концепцій. Таке привернення уваги до мови як до об'єкта філософського аналізу спричинило, так званий, «лінгвістичний поворот» у філософії XX століття, який перемістив мову в центр філософських інтересів. Цей поворот пов'язаний з іменами таких філософів, як Людвіг Вітгенштайн, Мартін Гайдеггер та інші.

Проте, завдання осмислення мовної проблематики стосується не лише професійних філософів і фахівців-мовознавців, але й усіх тих, хто прагне описати об'єктивну картину світу, а отже, так чи так, мають спиратися на чіткі, однозначні та несуперечливі мовні конструкції. Тим більше, що сучасність кидає нові виклики.

Онтологічний аспект природи мови пов'язаний з проблемою значення. У межах філософії мови склалися різні теорії значення: референтна (значення як відповідність об'єкту), теорія сенсу й значення Готтлоба Фреге, концепція вживання Людвіга Вітгенштайна, теорія мовленнєвих актів Джона Остіна та Джона Серла. Кожна із цих теорій пропонує своє розуміння того, як слова й висловлювання набувають значення та як це значення пов'язане з свідомістю, суспільством і буттям. Зокрема, наприклад, представники аналітичної філософії розглядають онтологію мови на двох рівнях: філософія ідеальної мови (Бертран Рассел, ранній Вітгенштайн) й філософія звичайної мови (пізній Вітгенштайн, Джон Остін, Гілберт Райл). Людвіг Вітгенштайн писав, що «межі моєї мови означають межі мого світу» [Вітгенштайн, 1995, с. 70]. Ця ідея наголошує на тому, що мова не просто відображає світ, але й активно конститує його, визначаючи межі нашого пізнання та розуміння. Вона виступає не просто як один з об'єктів філософського аналізу, а як центральна тема й метод онтології.

Важливим для розуміння гносеологічного аспекту мови є положення про дихотомію «мова / мовлення», запропоноване Фердинандом де Соссюром. Щоб краще усвідомити суть цієї концепції, дослідник пропонує аналогію з грою в шахи. Мова – це своєрідна система правил гри: вона визначає, як рухаються фігури, якою є їхня початкова позиція та які загальні принципи керують процесом гри. Ця система має соціальний і колективний характер, вона існує незалежно від окремого індивіда. Мовлення, натомість, можна порівняти з конкретними ходами гравця у певній партії – це індивідуальні акти реалізації правил, особисті комбінації й способи їх виконання [Сосюр, 1998, с. 113–114]. Згідно з цією дихотомією, мова постає як абстрактна система знаків і норм, спільна для всього мовного колективу, тоді як мовлення є конкретним, індивідуальним виявом цієї системи в комунікативному акті.

Отже, пізнавальна діяльність людини значною мірою зумовлена мовою й залежить від її структури, яка формує рамки нашого мислення й сприйняття світу. Це також підтверджує й так звана гіпотеза лінгвістичної відносності (Сепіра-Уорфа), згідно з якою структура мови впливає на сприйняття та категоризацію нашого досвіду. На думку Уорфа,

мислення рухається мережею стежин (follows a network of tracks), прокладених у певній мові [Whorf, 1956, p. 256.]. Хоча ця гіпотеза не отримала однозначного підтвердження, вона стимулювала численні дослідження взаємозв'язку мови й пізнання та порушила питання про комплексний процес взаємодії між мовою й мисленням, адже не лише мислення залежить від мови, а й мова теж залежить від мислення: «концепт, одного разу визначений, необхідним чином впливає на життя свого мовного символу, спонукаючи до подальшого мовного розвитку. ... Інструмент уможливає виріб, а виріб удосконалює інструмент» [Sapir, 1921, p. 16].

Спроба синтезу онтологічного й гносеологічного аспекту мови спостерігається у представників феноменології та герменевтики (Едмунд Гуссерль, Мартін Гайдеггер, Ганс-Георг Гадамер), які розглядають мову як «домівку буття» [Heidegger, 1977, S. 313] та як умову можливості пізнання й розуміння світу. Наприклад, Гадамер наголошував на тому, що мова є універсальним середовищем, в якому відбувається розуміння, й що світ досвіду репрезентує себе в мові: «...понятійна система, в якій розгортається філософування, завжди володіла нами так само, як визначає нас мова, що в ній ми живемо» [Гадамер, 2000, с. 10].

Крім того мову можна розглядати не просто як інструмент комунікації чи нейтральний носій знань, а як аксіологічний феномен, у якому закорінена й відображена система цінностей, владних відносин, моральних норм і культурних кодів суспільства. Мислителі-постструктуралісти, зокрема Жак Дерріда та Мішель Фуко, підкреслювали, що мова є механізмом формування соціальної реальності, а не лише її описом. Саме через неї вибудовуються владні структури, ідентичності й способи осмислення світу.

Отже, можна стверджувати, що античність була періодом, у який філософське людство відкрило для себе мовну проблематику й безпосередній зв'язок між мовою і мисленням. Середньовіччя стало часом усвідомлення широти й складності цієї проблеми. Новий час, з одного боку, провів межу між мовою як феноменом людського буття (мовою, так би мовити, взагалі) – предметом філософського осмислення – й розмаїттям і конкретикою природних мов, кожної зокрема й усіх разом, як предметом лінгвістичних досліджень; з іншого боку, він породив надію на подолання неточностей природної мови шляхом створення штучних мов, прообразом яких можна вважати математику як першу штучну «мову», винайдену людством. Цей філософський «дрейф» уможливив спочатку появу цифрової реальності комп'ютерного світу, а згодом і штучного інтелекту.

Загалом онтологічний вимір філософії мови до «пришестя цифрової реальності» концентрувався на трьох ключових питаннях:

(1) Чи є людська мова невід'ємною складовою природної людської реальності, як вважав Арістотель, чи вона постає як штучний винахід людини, згідно з позицією Томи Аквінського?

(2) Чи здатна мовленнєва діяльність впливати на реальність, тобто чи може слово змінювати речі – магічним або іншим способом, що перегукується з Ляйбніцевою ідеєю *characteristica universalis* і логічного обчислення?

(3) Чи є мова інструментом, що повністю підконтрольний людині, чи сама людина залишається заручником структури власної мовної реальності, як це наголошував Гумбольдт у своїй концепції мови як діяльності (*energeia*), підкреслюючи її динамічний і творчий характер?

Розв'язання цих питань – у той чи той спосіб – сформувало інтелектуальний простір, у межах якого поступово виникла концепція формалізованих і штучних мовних систем, що підготувала ґрунт для появи цифрових технологій і розвитку сучасного штучного інтелекту.

Підставою для цього, не останньою чергою, стало те, що «[у] 1950-х роках Ноам Хомський, прагнучи подолати обмеження традиційної лінгвістики, був змушений заснувати свій проєкт генеративної лінгвістики на принципах радше близьких до біології, ніж до формальних наук (математики, логіки), що вплинуло на методологію: індукція була

замінена дедукцією (подібно до того, як індуктивний метод у структуралізмі замінив описовий)» [Chernyshov & Moskalenko, 2020, p. 90].

Намагаючись подолати обмеженість, з одного боку, біолінгвістичного підходу, репрезентованого Хомським, а з іншого – соціально-когнітивного підходу, представленого Майклом Томаселло), сучасні дослідники філософії мови Джінджін Ву та Лі Чен, наголошують, що в умовах розвитку мовних моделей штучного інтелекту виникла потреба у створенні інтегрованої теоретичної основи для аналізу багатовимірних мовних здібностей людини [Wu & Cheng, 2025, p. 3]. Дослідники пропонують концепцію когнітивно-конструкційного рівня мови, який обробляє лінгвістичну інформацію на основі загальних когнітивних механізмів – статистичного навчання та аналогового мислення. Саме ці здібності дозволяють мові набувати повного значення у соціальних вимірах – спільній інтенційності, нормативності, культурному накопиченні. Такий підхід підкреслює унікальність людської мови порівняно з системами штучного інтелекту й відновлює інтерес до ідей мовного детермінізму, згідно з якими граматичні категорії (особа, час тощо) формують спосіб людського мислення.

Іншу перспективу пропонує група дослідників під керівництвом В. Гінзена, яка аналізує мову через її перцептивні властивості. Такий підхід актуальний у контексті сучасних чуттєво-когнітивних теорій, адже дає змогу розглядати індивідуальне сприйняття комунікативної інформації як чинник формування значення. На думку дослідників, лексичний запис відображає когнітивні віхи, які еволюціонують разом із розвитком мови, зокрема через лексикалізацію долінгвістичних перцептивних категорій [Hinzen, 2024, p. 1032]. Гінзен доводить, що навіть такі граматичні категорії, як «особа та час», є не лише формальними, а й онтологічно значущими для структури думки. Водночас дослідник підкреслює, що не всі мови мають однакові граматичні поняття, тому універсальність думки не обов'язково передбачає універсальність мовних форм [Hinzen, 2024, p. 1039].

Тобто, можна сказати, що наразі існують щонайменше два підходи до мови: перший підхід виходить з детерміністського погляду, який стверджує біологіко-соціальну природу мови й залежність від неї людського мислення, тоді як інший підхід стверджує ідею діалектичної єдності мови й мислення, де універсальні структури людського мислення знаходять відображення у граматичній і лексичній конкретиці природних мов.

В українській філософсько-лінгвістичній традиції проблема природи мови розглядається з позицій семіозису, онтології мовних одиниць і ціннісного виміру слова. Зокрема, О. Мельничук вважає, що «мова виступає як провідник між онтологією і гносеологією, а з іншого боку – як семіозис, тобто можлива смислова перспектива, яка отримує своє втілення в контексті того чи іншого індивідуального досягнення світу» [Мельничук, 2020, с. 42]. О. Просяник зосереджує увагу на онтології лінгвальних функцій – слова, речення, тексту, дискурсу. На її думку, мовознавство не може обійтися без філософського аналізу сутності цих явищ, оскільки без визначення їхньої онтологічної природи неможливе повноцінне лінгвістичне дослідження [Просяник, 2020, с. 19]. Зі свого боку, І. Качур акцентує на аксіологічному вимірі мови, розглядаючи її як «дзеркало, поставлене між світом і людиною», через яке пізнається не лише об'єктивна реальність, а й менталітет, традиції, моральні принципи та цінності народу [Качур, 2021, с. 46]. Отже, мова постає не лише когнітивним чи комунікативним, а й культурно-ціннісним феноменом.

Філософський аналіз співвідношення мови та культури доводить, що мова виступає засобом пізнання культури і водночас її втіленням. У мові відбиваються характерні ознаки ментальності, система уявлень про справедливість, добро, красу й гідність. Кожне слово, вислів чи мовна норма є носієм історично усталених смислів. Отже, одна з важливих функцій мови полягає у збереженні, передаванні духовних надбань і ціннісних орієнтирів спільноти. Сучасні дослідники наголошують, що структури мови й культури є ізоморфними, відображаючи подібну логіку побудови ієрархій.

Мова як аксіологічний феномен є одночасно дзеркалом і творцем культури. Вона зберігає колективну пам'ять, передає моральні орієнтири, визначає систему цінностей:

«...система цінностей, що існує в тому чи тому соціумі, знаходить своє відбиття в мовній картині світу... і закріплюється певним чином у мові» [Богущий, 2015, с. 22]. Мова і культура не завжди співіснують як частина й ціле. Хоча мова як історико-соціальний феномен і оформлюється в межах певної культури й є засобом культурного самовираження, проте, за певних історичних обставин, вона може набувати автономності й застосовувати свій інструментарій для вираження універсальних смислів і смислів інших культур (прикладом цього є мови міжнародного спілкування або нерідні мови, пристосовані представниками інших культур для вираження смислів власних культур).

А отже здається доречним охарактеризувати мову як феномен автономний щодо культури, що уможливило порівняння мови й культури як рівноцінних і однаково значущих, окремих явища.

Аксіологічний аспект феномену мови проявляється в її інтеграційній і нормативній ролі. Вона соціалізує індивіда, забезпечує життєво важливу комунікацію й визначає належність до певної спільноти (національної чи культурної). Мова виступає головним чинником формування національної й соціальної ідентичності, вибудовуючи відчуття «свого» та задаючи межі допустимого й осмисленого в суспільстві. Оволодіння мовою є не лише засвоєнням граматики, а й етико-культурним актом, що передбачає прийняття ціннісного досвіду та способу оцінювання дійсності, притаманного цій культурі.

Глибокий аксіологічний вимір мови також розкривається через її відкритість до інтерпретацій. Про що свідчить метод деконструкції, запропонований Дерріда, спрямований на виявлення множинності смислів, прихованих у мовних структурах, і руйнування ілюзії єдиної, остаточної істини. Це не просто руйнування, а детальний, внутрішній, і часто «деструктивно спрямований» аналіз, метою якого є виявлення нестійкості та прихованих передумов структур, що панують у філософії та культурі» [Дерріда, 2004, с. 12]. Це підкреслює цінність різноманітності, оскільки істина формується динамічно через постійний діалог і визнання множинності точок зору.

Важливим аспектом соціокультурного виміру мови є її ідентифікаційна функція. Мова є одним із ключових маркерів соціальної та національної ідентичності. Через мову індивід не лише виражає себе, але й позиціонує себе щодо інших, визначає свою приналежність до певних груп і спільнот. У сучасному глобалізованому світі особливої актуальності набувають питання, пов'язані з мовною політикою, статусом мов у багатомовних суспільствах, зміною мовних норм під впливом соціальних трансформацій. Філософський аналіз цих явищ дає змогу зрозуміти, як мова відображає соціальні зміни та впливає на соціальні процеси.

Отже, у сучасному науковому дискурсі мова постає як цілісний феномен, який синтезує онтологічний, гносеологічний і аксіологічний аспекти людського буття. Це також знаходить своє підтвердження й у функціях мови, серед яких можна виокремити: комунікативну (мова як засіб спілкування), яка демонструє її онтологічну природу як соціального явища; когнітивну (мова як знаряддя мислення), яка розкриває її гносеологічний потенціал; експресивну й волюнтаристичну (вираження емоцій і вплив на інших), які вказують на її аксіологічну навантаженість; культуроносну (мова як носій ідентичності), яка синтезує всі три аспекти.

Проведений аналіз засвідчує, що феномен мови виявляє себе як фундаментальна, багатовимірна основа людського існування, в якій тісно інтегровані онтологічний, гносеологічний і аксіологічний аспекти. В онтологічному аспекті мова активізує й структурує реальність, виступаючи середовищем існування та способом буття-у-світі. Гносеологічний аспект (тобто аспект, що стосується природи пізнання через мову) розкриває її як динамічний процес, який не лише відображає, але й визначає горизонти пізнання, формуючи саму свідомість. У аксіологічному аспекті мова закріплює й транслює систему цінностей, моральних норм і культурних смислів, будучи механізмом соціалізації, ідентифікації та відтворення духовного досвіду.

Така багатоаспектність утверджує мову як універсальний семіотичний простір, у якому нерозривно поєднуються буття, пізнання та культура. Системний синтез трьох аспектів мови відкриває можливість не лише для глибшого розуміння її природи, а й для наближення до усвідомлення сутності самої людини. Подальші дослідження мають спиратися на міждисциплінарний підхід, що дозволить осмислювати мову як справді цілісний і динамічний феномен. Осмислення мови потребує інтеграції філософських, лінгвістичних і когнітивних підходів, які у своїй єдності дають змогу розкрити глибинну природу феномену мови, яка розкривається в онтологічному, гносеологічному й аксіологічному аспектах. Саме така міждисциплінарна перспектива і визначає актуальність подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Богущий В. Основоположні категорії лінгвокультурології: категорія цінності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 58. С. 21–23.
- Вітгенштайн Л. *Tractatus logico-philosophicus*. Філософські дослідження / пер. з нім. В. Суходільського. Київ : Основи, 1995. 311 с.
- Гадамер Г.-Г. *Истина і метод. Том 2: Герменевтика II: доповнення* / пер. з нім. В. Шпака. Київ : Юніверс, 2000. 478 с.
- Дерріда Ж. *Письмо та відмінність* / пер. з фр. А. Корнієнко. Київ : Основи, 2004. 602 с.
- Качур І. Взаємозв'язок мови та реальності. *Філологічний часопис*. 2021. № 1. С. 45–51. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2021.232648>.
- Локк Дж. *Розвідка про людське розуміння. Книга 3. Про слова* / пер. з англ. К. А. Аракелова. Київ : Аста, 2002. 246 с.
- Мельничук О. Д., Зубілевич М. І., Фінчук Г. В. Роль мови в пізнанні світу: семантико-філософський підхід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І Вернадського. Серія: Філологія*. 2020. № 1, т. 3. С. 24–36. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/07>.
- Просяник О. Лінгвістика: наука – дидактика – філософія мови – методологія (дискурсивно-комунікативний аспект проблеми). *Studia Methodologica*. 2020. Том 50: *Studia Methodologica*. С. 87–94. DOI: <https://doi.org/10.25128/2304-1222.20.50.02>.
- Сосюр Ф. де. *Курс загальної лінгвістики* / пер. з фр. А. Корнієнко. Київ: Основи, 1998. 324 с.
- Чернишов В.В., Толстов І. В. Перформативність мови та ціннісні трансформації в епоху криз. *Людина, суспільство, комунікативні технології: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. 24 жовтня 2025 р.* Відп. за випуск І.В. Толстов. Дніпро: Середняк Т.К., 2025. С. 109-112.
- Chernyshov V., Moskalenko M. Contemporary Theoretical Approaches in Cognitive Linguistics. *Лінгвістичні студії = Linguistic Studies*, 2020, Випуск 40 (2), с. 89-96.
- Aristoteles. *Opera*. Ed. I. Bekker. Vols. 1. Leipzig: Reimer, 1831. 789 p.
- Bacon F. *The New Organon*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 252 p.
- Hinzen, W., Martin, T., Wiltschko, M. A new argument for linguistic determinants of human thought. *Linguistics and Philosophy*. 2024. Vol. 47, is. 5. P. 1027–1043. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10988-024-09414-8>.
- Heidegger M. *Gesammelte Schriften. Gesamtausgabe, Bd. 9: Wegmarken (1919–1961)*. Herausgegeben von Friedrich-Wilhelm von Herrmann. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1977. 488 S.
- Humboldt, W. v. *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. In *Gesammelte Schriften*, herausgegeben von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 7, Abt. 1. Berlin: B. Behr's Verlag, 1907. S. 1–344.
- Leibniz G.W. *Philosophische Schriften*, 4. Band. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1978. 595 S.
- Leibniz G.W. *Philosophische Schriften*, 4. Band: 1677 – Juni 1690. Berlin: Akademie Verlag, 1999. 2950 S.
- Plato. *Platonis opera quae extant omnia edidit Henricus Stephanus*, Tomus I, Geneva, 1578. 542 p.

Ockham, Guillelmus de. *Summa Logicae*. T. I of *Opera Philosophica*. Edited by Philotheus Boehner, Gedeon Gál, and Stephen Brown. St. Bonaventure, NY: Franciscan Institute, 1974. 901 p.

Ockham, Guillelmus de. *Opera Theologica*. T. IX. Edited by Joseph C. Wey. St. Bonaventure, NY: Franciscan Institute, 1980. 838 p.

Sapir E. Language. *An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1921. 258 p.

Thomas Aquinas. *Opera omnia*, T. 5. Rome: Ex Typographia Polyglotta S.C. de Propaganda Fide, 1889. 584 p.

Whorf B. L. *Language, mind, and reality. Language, Thought, and Reality. Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* / edited by J. B. Carroll. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1956. P. 246–270.

Wu, J., Cheng, L. Beyond binary opposition: philosophical reflections on a multi-level Language cognitive model from an embodied constructional perspective. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2025. Vol. 12, article 1495. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05690-2>.

Близнюк Леся Миколаївна

кандидат філологічних наук, доцент

завідувач кафедри історія та мовознавства

Український державний університет залізничного транспорту

майдан Оборонний Вал 7, Харків, 61001, Україна

E-mail: mega.les@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5906-3562>

Толстов Іван Вікторович

кандидат філософських наук, доцент

завідувач кафедри філософії та соціології

Український державний університет залізничного транспорту

майдан Оборонний Вал 7, Харків, 61001, Україна

E-mail: tollivan12@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5511-1670>

Чернишов Віктор Володимирович

кандидат філософських наук, доцент

доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Проспект Віталія Грицаєнка, 24, Полтава, 36011, Україна

E-mail: chernyshov.v@nupp.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0960-8464>

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Стаття надійшла до редакції 10.09.2025

Стаття рекомендована до друку 25.10.2025

Переглянуто 19.10.2025

Опубліковано 24.11.2025

THE PHENOMENON OF LANGUAGE IN ONTOLOGICAL, GNOSEOLOGICAL AND AXIOLOGICAL ASPECTS

Blyzniuk Lesya M.

PhD of Philological Sciences, associate professor

Head of the Department of History and Linguistics

Ukrainian State University of Railway Transport

Oboronnyi val Square7, Kharkiv, 61001, Ukraine
E-mail: mega.les@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5906-3562>

Tolstov Ivan V.

PhD in Philosophy, associate professor
Head of the Philosophy and Sociology department
Ukrainian State University of Railway Transport
Oboronnyi val Square7, Kharkiv, 61001, Ukraine
E-mail: tollivan12@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5511-1670>

Chernyshov Victor V.

PhD in Philosophy, associate professor of the General Linguistics
and Foreign Languages Department
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"
Vitaliia Hrytsaienko Avenue, 24, 36011, Poltava, Ukraine
E-mail: chernyshov.v@nupp.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0960-8464>

ABSTRACT

The article presents a comprehensive philosophical analysis of language as a multidimensional phenomenon, integrating ontological, gnoseological, and axiological aspects closely connected to human existence, social reality, and cultural identity. Language is viewed not merely as a tool of communication but as a fundamental element shaping cognition, thought, perception, and social interaction. The study traces the evolution of philosophical reflection on language: from Plato and Aristotle's inquiries into names, meaning, and the connection between language and thought, through medieval disputes between realism and nominalism concerning universals, to the twentieth-century 'linguistic turn', which positioned language at the centre of philosophical investigation. Particular attention is given to contemporary interdisciplinary approaches, including cognitive linguistics and the analysis of relations between human language and artificial intelligence, highlighting the uniqueness of human linguistic activity and the ontological significance of grammatical categories such as person, tense, and relational structures. Ukrainian scholars' contributions are examined, treating language as a bridge between ontology and gnoseology, emphasising its axiological dimension manifested in cultural value transmission, socialisation, and identity formation. Ontological analysis employs theories of meaning; gnoseological analysis examines the language/speech dichotomy and linguistic relativity; axiological analysis demonstrates language's role in preserving and transmitting cultural, moral, and social norms. Language is concluded to constitute a universal semiotic space uniting being, knowledge, and values, whose integrated study enables deeper understanding of human cognition, communication, culture, and sociality, and opens avenues for further interdisciplinary inquiry.

Keywords: *philosophy of language, phenomenon of language, ontology of language, gnoseology of language, axiology of language.*

REFERENCES

- Bohutskyi, V. (2015). Fundamental categories of linguoculturology: the category of value. Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Philological", (58), 21–23. (In Ukrainian)
- Wittgenstein, L. (1995). *Tractatus logico-philosophicus. Philosophical investigations.* (V. Sukhodilskyi, Trans.). Osnovy. (In Ukrainian)
- Hadamer, H.-G. (2000). *Truth and method. Vol. 2: Hermeneutics II: Addenda.* (V. Shpak, Trans.). Yunivers. (In Ukrainian)
- Derrida, J. (2004). *Writing and difference.* (A. Korniienko, Trans.). Osnovy. (In Ukrainian)
- Kachur, I. (2021). Interrelation of language and reality. *Filolohichni chasopys*, (1), 45–51. <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2021.232648> (In Ukrainian)
- Locke, J. (2002). *An essay concerning human understanding. Book 3. Of words.* (K. A. Arakelova, Trans.). Acta. (In Ukrainian)

- Melnychuk, O. D., Zubilevych, M. I., & Finchuk, H. V. (2020). The role of language in the cognition of the world: Semantic and philosophical approach. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V.I Vernadskoho. Seriya: Filolohiia*, 3(1), 24–36. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/07> (In Ukrainian)
- Prosiannyk, O. (2020). Linguistics: science - didactics - philosophy of language - methodology (discursive-communicative aspect of the problem). *Studia Methodologica*, 50, 13-22. <https://doi.org/10.25128/2304-1222.20.50.02> (In Ukrainian)
- Sosiur, F. de. (1998). *Course in general linguistics*. (A. Korniienko, Trans.). Osnovy. (In Ukrainian)
- Chernyshov, V.V., Tolstov, I.V. (2025). Performativity of language and value transformations in the era of crises. In Tolstov I.V. (Ed.), *Human, Society, and Communicative Technologies: Proceedings of the XIII International Scientific and Practical Conference, 24 October 2025*. P. 109–112. (In Ukrainian)
- Chernyshov, V., Moskalenko, M. (2020). Contemporary Theoretical Approaches in Cognitive Linguistics. *Лінгвістичні студії = Linguistic Studies*, Випуск 40 (2), с. 89-96.
- Aristoteles. (1831). Opera. Ed. I. Bekker. Vols. 1. Leipzig: Reimer. 789 p.
- Bacon, F. (2000). *The new organon*. Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1977). *Gesammelte Schriften. Gesamtausgabe*, Bd. 9: Wegmarken (1919–1961). Herausgegeben von Friedrich-Wilhelm von Herrmann. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. 488 S.
- Hinzen, W., Martin, T., & Wiltshko, M. (2024). A new argument for linguistic determinants of human thought. *Linguistics and Philosophy*, 47(5), 1027–1043. <https://doi.org/10.1007/s10988-024-09414-8>
- Humboldt, W.v. (1907). *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. In *Gesammelte Schriften*, herausgegeben von der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 7, Abt. 1. Berlin: B. Behr's Verlag. S. 1–344.
- Leibniz, G.W. (1978). *Philosophische Schriften*, 4. Band. Hildesheim: Georg Olms Verlag. 595 S.
- Leibniz, G.W. (1999). *Philosophische Schriften*, 4. Band: 1677 – Juni 1690. Berlin: Akademie Verlag. 2950 S.
- Ockham, Guillelmus de. (1974). *Summa Logicae*. T.I of *Opera Philosophica*. Edited by Philotheus Boehner, Gedeon Gál, and Stephen Brown. St. Bonaventure, NY: Franciscan Institute. 901 p.
- Ockham, Guillelmus de. (1980). *Opera Theologica*. T.IX. Edited by Joseph C. Wey. St. Bonaventure, NY: Franciscan Institute, 1980. 838 p.
- Plato. (1578). *Platonis opera quae extant omnia edidit Henricus Stephanus*, Tomus I. Geneva. 542 p.
- Sapir, E. (1921). *Language. An introduction to the study of speech*. Harcourt, Brace and Company.
- Thomas Aquinas. (1889). *Opera omnia*, T. 5. Rome: Ex Typographia Polyglotta S.C. de Propaganda Fide. 584 p.
- Whorf, B. L. (1956). Language, mind, and reality. In J. B. Carroll (Ed.), *Language, thought, and reality. Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Massachusetts: MIT Press, P. 246–270.
- Wu, J., & Cheng, L. (2025). Beyond binary opposition: philosophical reflections on a multi-level Language cognitive model from an embodied constructional perspective. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12, Article 1495. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05690-2>.

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest

The article was received by the editors 10.09.2025

The article was revised 19.10.2025

The article is recommended for printing 25.10.2025

This article published 24.11.2025

Як цитувати: Близнюк, Л., Толстов, І., & Чернишов, В. (2025). ФЕНОМЕН МОВИ В ОНТОЛОГІЧНОМУ, ГНОСЕОЛОГІЧНОМУ ТА АКСІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТАХ. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії», (73), 187-196. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2025-73-17>

In cites: Blyzniuk, L., Tolstov, I., & Chernyshov, V. (2025). THE PHENOMENON OF LANGUAGE IN ONTOLOGICAL, GNOSEOLOGICAL AND AXIOLOGICAL ASPECTS. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*, (73), 187-196. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2025-73-17> [In Ukrainian]